

UDK 811.163.42'367.4
Izvorni znanstveni članak
Primljen 17.08. 2015.
Prihvaćen za tisak 08.12. 2015.

Ranko Matasović
Sveučilište u Zagrebu

Nekoliko napomena o izvlačenju upitnih riječi iz pridjevskih skupina u hrvatskome jeziku

U ovom se članku raspravlja o uvjetima za izvlačenje iz pridjevskih skupina s upitnom riječju u hrvatskome. Tvrdi se da je izvlačenje moguće iz nespecifičnih, ali ne i iz specifičnih atributnih pridjevskih skupina, dok je iz predikativnih pridjevskih skupina izvlačenje u pravilu moguće. Ograničenja na izvlačenje upitnih riječi iz pridjevskih skupina u hrvatskome motivirana su pragmatičkim načelom da se ne može pitati o onome što je presupozicija izreke.

Ključne riječi: imenske skupine; pridjevske skupine; izvlačenje; upitne riječi; sintaktički otoci.

1. Uvod

U ovome radu ukratko ćemo prikazati jedan osobit tip sintaktičkih konstrukcija u kojima se upitna riječ izvlači iz složenih imenskih skupina koje sadržavaju pridjevsku skupinu. Namjera nam nije da riješimo složene probleme teorijske sintakse povezane s izvlačenjem upitnih riječi, već samo da opišemo koje su konstrukcije s izvlačenjem upitnih riječi iz pridjevskih skupina u hrvatskome ovjerene, a koje nisu. Upozorit ćemo, ipak, na problem koje takve konstrukcije predstavljaju za gramatiku uloga i referenci (eng. *Role and Reference Grammar*, Van Valin 2005). Pokazat ćemo da postoje sličnosti u strukturi pridjevskih skupina i odnosnih rečenica u hrvatskome, što ima neposredne posljedice za postavke te teorije o strukturi imenskih skupina.

Pridjevske dopune su sintaktičke skupine (konstituenti) koje uvode pridjevi, npr. izraz *piva* u imenskoj skupini (NP) *boca puna piva*. Pridjevska dopuna s pridjevom čini pridjevsku skupinu (AP). Pridjev je glava pridjevske skupine kao što je imeničica glava imenske skupine.

Pridjevske dopune treba razlikovati od pridjevskih dodataka (Marković 2010). Dopune su za razliku od dodataka implicirane značenjem pridjeva, koje dopunjuju. Dopune koje se ne mogu izostaviti nazivamo obveznim dopunama, a one koje se mogu izostaviti nazivamo fakultativnim dopunama. Pridjevski dodatci uvijek se mogu izostaviti, no i oni s pridjevom kojem su pridodani sačinjavaju pridjevsku skupinu. Premda u pojedinačnim slučajevima može postojati dvojba je li riječ o fakultativnoj pridjevskoj dopuni ili dodatku, pojmovna je razlika između te dvije sintaktičke kategorije jasna: u primjeru (2a-b) Marija mora biti stara određen broj godina (iako to nije potrebno izreći da bi rečenica bila ovjerena),¹ dok u primjeru (3a-b) značenjem pridjeva *dobar* nije implicirano da netko (ili nešto) mora biti dobar (ili dobro) poput nečega. U ovom ćemo radu razmatrati samo sintaksu obveznih i fakultativnih dopuna, dok ćemo pridjevske dodatke izostaviti iz razmatranja.²

(1a) *Ivan je sklon pretjerivanju* (obvezna dopuna)

(1b) **Ivan je sklon*

(2a) *Čaša je puna piva* (fakultativna dopuna)

(2b) *Čaša je puna*

(3a) *Ivan je dobar*

(3b) *Ivan je dobar kao anđeo* (dodatak)

Pridjevske dopune mogu se razlikovati po svojem sintaktičkom ustrojstvu.³ One mogu biti imenske skupine u nekom padežu, npr. genitivu (*spomenik dostojan div-*

¹ Kao što ističe Meliha Hrustić (2010: 88) pridjevi s dopunom često barem malo mijenjaju značenje, pa bi se tako moglo tvrditi da pridjev *pun* u 2a i 2b nema posve isto značenje, te da je u 2b dopuna *piva* također obvezna ako pridjev treba značiti 'koji je ispunjen (a ne prazan)'. Ako se prihvati takav pogled, teško je pronaći primjere za posve fakultativne dopune, jer sve riječi u kontekstu donekle mijenjaju značenje. Stoga podjelu na fakultativne i obvezne dopune treba shvatiti tako da se ona odnosi na leksičke jedinice (lekseme) bez obzira na to kako se njihovo značenje modificira u kontekstu. Stoga možemo reći da leksem *pun* u 2b ima fakultativnu dopunu iako je njegovo značenje donekle modificirano u odnosu na primjer 2a, no još uvijek se radi o istom leksemu (a ne o drugome sličnoznačnom leksemu koji bi trebao obveznu dopunu).

² Također ne ćemo razmatrati sintaksu glagolskih pridjeva, koji čine dio glagolske paradigme i imaju svoje sintaktičke osobitosti, npr. glagolski pridjev *ispunjen* (od glagola *ispuniti*) ima dopunu u instrumentalu (*ispunjen pivom*) za razliku od sličnoznačnoga pridjeva *pun* koji ima dopunu u genitivu (*pun piva*).

³ Za iscrpnu klasifikaciju pridjevskih dopuna i popise primjera v. Mološnaja (1985), Katičić (1986), Mrazović i Vukadinović (1990), Pranjković (1993,) Silić i Pranjković (2005), Marković (2010), Hrustić (2010).

ljenja), dativu (*vojnik sklon pustolovinama*), instrumentalu (*more bogato naftom*) i akuzativu (*putnik dužan jednu kunu*); mogu biti prijedložni izrazi (*otac ponosan na sina*), infinitivne skupine (*vojnik dostojan nazivati se junakom*) i zavisne surečenice uvedene česticom *da* (*učenik odlučan da ispravi svoju grešku*).

Pridjevske skupine u hrvatskome u pravilu stoje iza imenica koje modificiraju, poput odnosnih rečenica (4a-d):

(4a) *Čaša puna piva*

(4b) *?Puna piva čaša*

(4c) *Čaša koja je puna piva*

(4d) **Koja je puna piva čaša*

Naizgled je razlika između ova dva tipa imenskih skupina u tome što se odnosna rečenica ne može ničim odvojiti od svoje imenske glave (**Čaša do vrha koja je puna piva*), dok se pridjevska skupina od svoje imenske glave naizgled može odvojiti priložnim izrazom (*Čaša do vrha puna piva*). Međutim, priložni je izraz u takvim konstrukcijama zapravo dio pridjevske skupine i funkcionira kao modifikator pridjeva (usp. pridjevski modifikator *vrlo* u izrazu *vrlo puna čaša/čaša vrlo puna piva*). Između imenske glave i pridjevske skupine ne može stajati nikakav drugi element (koji nije zapravo dio pridjevske skupine). Kao što ćemo vidjeti poslije, sličnosti i razlike između imenskih skupina s odnosnim rečenicama i imenskih skupina s pridjevskim dopunama imaju veliku važnost za gramatiku uloga i referenci i način kako se u toj teoriji prikazuje struktura imenskih skupina.

2. Izvlačenje upitnih riječi iz pridjevskih skupina

Izvlačenje upitnih riječi (eng. *Wh-extraction*) je pojam preuzet iz generativne gramatike. Ondje se tim nazivom označava operacija pomicanja upitne riječi iz njezina kanonskog položaja na početak rečenice. Međutim, izvlačenje upitnih riječi nije nužno vezano uz teorijski okvir generativne gramatike. Čak i ako ne vjerujemo da u sintaksi prirodnih jezika dolazi do stvarnog „pomicanja“ (eng. *movement*) sintaktičkih elemenata, možemo teorijski neutralno definirati konstrukcije s izvlačenjem upitnih riječi kao one konstrukcije kod kojih upitna riječ ne stoji na položaju u kojoj bi stajala imenska skupina (NP) iste gramatičke funkcije u pragmatički neobilježenoj izjavnoj rečenici. Primjerice, u primjeru (5b) upitna riječ (*koga*) stoji na početku rečenice, dok bi u pragmatički neobilježenoj izjavnoj rečenici imenska skupina koja izražava objekt (sintaktičku funkciju upitne riječi *koga*) stajala iza

glagola (5a):

(5a) *Ivan voli Anu.*

(5b) *Koga Ivan voli?*

Upitne riječi mogu se izvlačiti iz nekih zavisnih rečenica, primjerice iz objektnih rečenica uvedenih česticom (subordinatorom) *da* (6a-b):

(6a) *Ivan zna da Petar voli Anu.*

(6b) *Koga Ivan zna da Petar voli?*

Međutim, izvlačenje upitne riječi u hrvatskome nije ovjereno iz odnosnih rečenica (7a-b) i iz nekih složenih imenskih skupina (8a-b), usp. Gnjatović (2014):

(7a) *Ivan poznaje čovjeka koji voli Anu.*

(7b) **Koga Ivan poznaje čovjeka koji voli?*

(8a) *Ivan zna činjenicu da Petar voli Anu.*

(8b) **Koga Ivan zna činjenicu da Petar voli?*

Zbog primjera poput (7b) i (8b) kaže se da su složene imenske skupine „sintaktički otoci“ (eng. *syntactic islands*), što znači da u njihovoj sintaktičkoj strukturi postoji nešto što sprječava izvlačenje upitne riječi. Iako je o izvlačenju upitnih riječi u hrvatskome već dosta pisano (v. Gnjatović 2014 i literaturu koja se ondje navodi), koliko nam je poznato do sada se nitko nije pozabavio problemom izvlačenja upitnih riječi iz složenih imenskih skupina koje sadržavaju pridjevske dopune. Stoga ćemo u nastavku teksta pokušati utvrditi uvjete u kojima je takvo izvlačenje u hrvatskome ovjereno.

Prvo možemo primijetiti da je izvlačenje ovjereno kada je pridjevska skupina u predikativnom položaju (9b):

(9a) *Petar je bio svjestan da je povrijedio Mariju.*

(9b) *Koga je Petar bio svjestan da je povrijedio?*

Kada je pridjevska skupina u atributivnom položaju, ovjerenost izvlačenja upitnih riječi djelomice ovisi o vrsti dopune. Ono nije ovjereno ako su dopune infinitivne skupine (10a-b) ili zavisne surečenice (11a-b):

(10a) *Ante je političar sklon popuštati sindikatima.*

(10b) **Čemu je Ante političar sklon popuštati?*

(11a) *Petar je preljubnik svjestan da je povrijedio suprugu.*

(11b) *Čega je Petar preljubnik svjestan da je povrijedio?

Kada je pridjevska dopuna imenska skupina ili prijedložna skupina, izvlačenje može biti ovjereno, ali pridjevska skupina mora stajati ispred imenice koju modificira (12a-c):

(12a) *Jadran je more puno nafte.*

(12b) *Čega je Jadran more puno?

(12c) Čega je Jadran puno more?

(12d) *Petar je otac ponosan na sina.*

(12e) *Na koga je Petar ponosan otac?*

Primjeri poput (12c) i (12e) pokazuju da su složene imenske skupine s pridjevskim skupinama različite od drugih složenih imenskih skupina, poput onih koje sadržavaju odnosne rečenice, jer, kao što smo vidjeli, iz takvih je složenih imenskih skupina izvlačenje upitnih riječi uvijek neovjereno. Moramo se zapitati – zbog čega se imenske skupine s pridjevskim dopunama s obzirom na ovaj kriterij (izvlačenje upitnih riječi) ponašaju različito u odnosu spram drugih složenih imenskih skupina? To je pitanje i teorijski zanimljivo, jer se, primjerice, u gramatici uloga i referenci pridjevi s dopunama odnose prema imenskim glavama jednako kao i odnosne rečenice (Matasović 2005; Van Valin 2005). I pridjevske skupine i odnosne rečenice sačinjavaju „periferiju“ (*periphery*) imenske skupine, u čijoj jezgri (*core*) stoji imenica. Gramatika uloga i referenci ističe da nije dopušteno izvlačenje iz konstituentata koji nisu izravno podređeni (rekurzivno)⁴ čvoru surečenice modificirane operatorom ilokucijske snage (IF). Taj operator određuje pragmatički status rečenice, tj. je li ona ustvrđena, zanijekana ili dovedena u pitanje. On ima doseg nad objektivnim surečenicama (kao u 6b), ali ne i nad odnosnim rečenicama (kao u 7b), jer se odnosne rečenice u gramatici uloga i referenci ponašaju kao modifikatori imenskih skupina te nisu izravno podređene surečeničnom čvoru koji modificira operator ilokucijske snage. Pragmatičko se obrazloženje nemogućnosti izvlačenja upitnih riječi iz odnosnih rečenica svodi na načelo da nije prikladno pitati o onome što je dio presupozicije. U rečenici *Petar poznaje čovjeka koji voli Anu* pretpostavlja se da postoji čovjek koji voli Anu, pa se može pitati tko poznaje toga čovjeka (*Tko poznaje čovjeka koji voli Anu?*), ali ne i koga voli taj specifični čovjek (**Koga Petar poznaje čovjeka koji voli?*). Odnosne rečenice u pravilu identificiraju referent

⁴ Ovo pravilo mora djelovati rekurzivno zbog ovjerenosti rečenica poput *Koga Ivan zna da Petar vjeruje da Ana voli?*

imenice koju modificiraju, čine ga specifičnim, a time i dijelom presupozicije iska-za. Zbog toga iz odnosnih rečenica izvlačenje nije ovjereno.

U literaturi je odavna uočeno da dodavanje deiktičkog elementa, koji upućuje na specifičnu interpretaciju imenske skupine, pretvara tu imensku skupinu u „sintak-tički otok“. To se naziva „efektom specifičnosti,“ (eng. *specificity effect*, v. Gnjata-ović 2014; Ticio 2009; Fiengo & Higginbotham 1981):

(13a) *O kome si pročitao knjigu?*

(13b) **O kome si pročitao tu knjigu?*

Lako je pokazati da do „efekta specifičnosti“ dolazi i kada se imenskoj skupini koja sadrži pridjevsku dopunu doda pokazna zamjenica (14c-e):

(14a) *Jadran je more puno nafte.*

(14b) *Čega je Jadran puno more?*

(14c) *Jadran je to more puno nafte.*

(14d) **Čega je Jadran to more puno?*

(14e) **Čega je Jadran to more?*

Možemo dakle ustvrditi da je neovjereno izvlačenje iz NP koja ima obilježje [+specifičan] (NP čiji se jedinstveni referent može identificirati). Što je vjerojatnija *specifična* interpretacija NP-a koji sadrži AP, izvlačenje je manje prihvatljivo. Na taj način možemo objasniti zašto je iz pridjevskih skupina koje ne sadrže pokazatelj specifičnosti (pokaznu zamjenicu) izvlačenje (barem donekle) prihvatljivo i ovjere-no, dok iz specifičnih pridjevskih skupina s pokaznom zamjenicom izvlačenje nije prihvatljivo:

(15) *Petar je buntovnik ljut na sve oko sebe.*

Primjer (15) je rečenica koja govori o tome *kakav* je Petar, a ne o tome *tko* je on. NP dopušta nespecifičnu interpretaciju, te je stoga izvlačenje upitne riječi granično ovjereno (16):

(16) ^(?)*Na koga je Petar ljut buntovnik?*

S druge strane, dodavanje pokazne zamjenice učinit će NP specifičnom:

(17) *Petar je taj buntovnik ljut na sve oko sebe.*

Primjer (17) je rečenica koja govori o tome *tko* je Petar, a ne o tome *kakav* je on. U njoj NP mora biti specifična, te je stoga izvlačenje neprihvatljivo (18):

(18) **Na koga je Petar taj ljut buntovnik?*

Dodatni je argument u prilog tezi da su imenske skupine s pridjevima koji imaju dopunu nespecifične to što se određeni pridjevi u pravilu ne konstruiraju s dopunama (*pace* Marković 2010: 244):⁵

(19) **brod puni putnika / *puni putnika brod*

U (granično) ovjerenim primjerima s određenim pridjevima (20a-b), oni obvezno prethode imenskoj „glavi“:

(20a) ?*Jaki poput Herkula junak svladao je zmaja.*

(20b) **Junak jaki poput Herkula svladao je zmaja.*

Izvlačenje je upitnih riječi iz takvih primjera neovjereno (21):

(21) **Poput koga jaki junak je svladao zmaja?*

Kada kažemo da je neovjerenost izvlačenja iz imenskih skupina (pa i iz pridjevskih skupina koje su njihov dio) posljedica pragmatičkoga načela da nije prikladno pitati o onome što je dio presupozicije, to ne znači da smatramo da su pragmatičko načelo i sintaktičko pravilo jedna te ista stvar. Sintaktička pravila moraju se utvrditi sustavnim proučavanjem tipova konstrukcija koje su ovjerene ili nisu ovjerene, te utvrđivanjem generalizacija o sučelju između sintaktičke, semantičke i pragmatičke razine jezične strukture (eng. *syntax-semantics-pragmatics interface*, Van Valin 2005). Premda konstrukcije možemo opisati koristeći isključivo sintaktički definirane pojmove, pragmatička motivacija sintaktičkih pravila očituje se u tome da su ona redovito u skladu s neovisno utvrdivim općim pragmatičkim načelima.

3. Zaključak

Na temelju svega rečenoga, možemo zaključiti sljedeće:

1. Pridjevske skupine u hrvatskom dijele neka sintaktička obilježja s odnosnim rečenicama.
2. Izvlačenje je upitnih riječi iz pridjevskih skupina načelno moguće kada su one u predikativnom položaju.

⁵ Određeni pridjevi u hrvatskome ne izražavaju samo određenost referenta imenice uz koju stoje (tj. to da je referent poznat sugovorniku), već i specifičnost, odnosno to da je referent precizno utvrdiv. Na ovom mjestu ne možemo detaljno ulaziti u opisivanje razlika kategorija specifičnosti i određenosti, ali možemo uputiti na članak Katunar, Willer-Gold i Gnjatović (2013) gdje su te razlike pažljivo opisane.

3. Izvlačenje iz pridjevskih skupina u atributivnom položaju marginalno je moguće kad je NP koja sadržava pridjevsku skupinu nespecifična (ili je najvjerojatnija interpretacija da je nespecifična), ali je neovjereno kad je NP specifična.
4. Neovjerenost izvlačenja upitne riječi iz pridjevske skupine motivirano je pragmatičkim načelom da se ne može pitati o onome što je dio presupozicije.
5. Univerzalna pragmatička načela koja motiviraju sintaktička pravila valja razlikovati od samih pravila: sintaktička pravila su generalizacije obrazaca čija pragmatička interpretacija poštuje univerzalna pragmatička načela.

Literatura

- Fiengo, Robert; Higginbotham, James. 1981. Opacity in NP. *Linguistic Analysis* 7. 347–373.
- Gnjatović, Tena. 2014. *Obrada složenih objektnih pitanja u hrvatskom jeziku: Ispitivanje odgovora na kršenje sintaktičkih i pragmatičkih ograničenja metodom kognitivnih evociranih potencijala*. Neobjavljena doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
- Hrustić, Meliha. 2010. *Pridjev i pridjevske dopune u bosanskom i njemačkom jeziku. Prikaz u svijetlu gramatike zavisnosti*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Katičić, Radoslav. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU/Globus.
- Katunar, Daniela; Willer-Gold, Jana, Gnjatović, Tena. 2013. Izražavanje specifičnosti u jeziku bez članova: pokazatelji specifičnosti u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 75. 25–43.
- Marković, Ivan. 2010. *Uvod u pridjev*. Zagreb: Disput.
- Matasović, Ranko. 2005. Adjective phrases. available at <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/vanvalin/trg/Matasovic.pdf>
- Mološnja, Tat'jana Nikolaevna. 1985. *Ad'jektivnye slovosocetaniya v slavjanskix i balkanskix jazykax*. Moskva: Nauka.
- Mrazović, Pavica; Vukadinović, Zora. 1990. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra Vest.
- Pranjeković, Ivo. 1993. *Hrvatska skladnja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Silić, Josip; Pranjeković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ticio, M. Emma. 2009. *Locality domains in the Spanish determiner phrase* (Studies in Language and Linguistic Theory 79). Berlin: Springer.
- Van Valin, Robert D. Jr. 2005. *Exploring the syntax-semantics interface*. Cambridge: Cambridge University Press.

Adresa autora:

Ranko Matasović
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
I. Lučića 3
10000 Zagreb
E-pošta: rmatasov@ffzg.hr

**A FEW NOTES ON THE EXTRACTION OF *WH*-WORDS
FROM ADJECTIVE PHRASES IN CROATIAN**

This paper examines the possibilities of extraction of *wh*-words from adjective phrases in Croatian. It is argued that extraction is possible from non-specific, but not from specific attributive adjective phrases, while it is generally possible from predicative adjective phrases. The restrictions on extraction are motivated by the pragmatic principle stating that pre-supposed information cannot be questioned.

Keywords: noun phrases; adjective phrases; extraction; *wh*-words; syntactic islands.